

TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN ETKİLERİ: TAZE GIDA PİYASASI ÖRNEĞİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA*

EFFECTS OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT COOPERATIVES: A PRACTICE ON THE FRESH FOOD MARKET EXAMPLE

Pelin YANTUR

Dr. Öğr. Üyesi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi
İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
 pelin.yantur@gmail.com

Rıdvan SAĞLIK

Bursa/Yenişehir Belediyesi Kırsal Hizmetler
Müdürü
 ridvansaglik77@gmail.com

Öz

2019 yılında başlamasıyla birlikte kısa sürede yayılarak tüm dünyayı etkisi altına alan, salgın bir hastalık olan koronavirüs pandemisinin sonuçlardan birisi de, güvenilir ve sürekli gıdaya ulaşabilmenin önemini tekrar ortaya çıkarmış olmasıdır. Türkiye’yi de etkisi altına alan bu sürece ilave olarak yüksek enflasyona oranla gıda enflasyonu daha da yüksek çıkmaktadır. Türkiye’de oluşan bu yüksek gıda fiyatlarını; ürün arz sıkıntısı, enerjide dışa bağımlılık, döviz kuru dalgalanmaları ve yüksek girdi maliyetleri gibi yapısal sorunlar olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte tarımsal ürünlerin pazara sunulmasında faaliyet gösteren aracı sayısının fazlalığı da önemli sorunların başında gelmektedir. Bu sorunun çözümüne yönelik yapılan birçok çalışma ve yasal düzenleme ile üretici örgütlenmeleri içinde yer alan tarımsal kalkınma kooperatiflerinin pazarlama sistemi içinde aktif rol almaları amaçlanmıştır. Bu çalışmalara rağmen pazarlama sistemine etki edebilecek kapasiteye ulaşan kooperatif sayısı oldukça azdır. Bu durumda kooperatiflerin yapısal sorunlarına yönelik çözümler üretmek desteklemek gerekmektedir. 2014 yılında yasalaşan Büyükşehir Kanunu ile belediyelere tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla her türlü faaliyette bulunabilme imkânının tanınmış olması, kooperatiflerin belediyelerce desteklenmesine olanak sağlamıştır.

Bu çalışmada amaç, tarımsal ürün pazarlamasında yer alan kayıt dışı ve gereğinden fazla olan aracıyı sistem dışına çıkarmak, tarımsal kalkınma kooperatiflerini tarımsal pazarlama sistemi içine dahil ederek üretim ve tüketim arasında oluşan anormal fiyat farklılığını ortadan kaldıran örnek modelin kurulması üzerine çalışmaktır. Ayrıca yerel yönetim olan belediyelerin ve bölgesel kalkınma ajanslarının kooperatiflere verdiği desteğin sonucu olarak sektör üzerine etkilerini “Yenişehir Belediyesi ile Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin İşbirliğinde Kooperatiflerin Pazarlama Kapasitelerini Geliştirme” projesi üzerinden ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın bulgularını, belediyelerin bölgelerindeki sorun ve fırsatları en yakından bilen kurum olmasından yola çıkarak kooperatifleri desteklediğinde kooperatiflerin pazarlama mekanizması içinde aktif rol alabileceği, bu durumun aracı sayısını azaltarak üretici ve tüketici refahının yükselmesine katkı sağlayacağı oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tarım Sektörü, Tarımsal Üretim, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Taze Gıda Piyasası, Ekonomik Büyüme.

ABSTRACT

The pandemic process has once again revealed the importance of the agricultural sector and access to safe food in Turkey, as well as all around the world. In the Turkish economy, high food inflation, which is above the relatively high headline inflation, also occurs. While significant structural issues such as exchange rate dependence, supply problems, and rising energy prices are causing food price increases in Turkey, an excess of intermediaries in the system from the producer to the final consumer in agricultural product trade also emerges as a major issue. To address the main issue raised in many studies, it is aimed that agricultural development cooperatives established by farmers where they produce will be integrated into the marketing system, and the cooperative's members' products will be delivered to retail outlets for consumption without the existence of intermediaries. However, the number of cooperatives capable of achieving this situation is insufficient to have an impact on the market. Local governments, which are the closest

* Bu çalışma “Yenişehir Belediyesi ile Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri İşbirliğinde Kooperatiflerin Pazarlama Kapasitelerini Geliştirme” başlıklı projeden üretilmiş ve bildiri özet metni olarak 7. Uluslararası Ekonomi Yönetimi ve Pazar Araştırmaları Kongresi’nde yayınlanmıştır.

units of the state to citizens, have added agricultural and livestock support to their economic activities with the metropolitan law, which entered into force in 2014.

The aim of the study is to develop a model for the establishment of a system that excludes unregistered intermediaries from the herbal product marketing system and instead brings the herbal products directly to the market through agricultural development cooperatives. Furthermore, the importance of local government support and its effects on the sector will be revealed through the example of the Project titled "Developing the Marketing Capacity of Cooperatives in Collaboration with Yenişehir Municipality and Agricultural Development Cooperatives", which received Development Agency financial support. In the findings of the study, it has been revealed that the producer and consumer welfare will increase, the institutional and economic capacities of the cooperatives will improve, and the informal economy can be prevented with the support projects of the cooperatives, based on the fact that the local governments know the basis of the problem in the production areas and the possibilities and capabilities of the agricultural development cooperatives.

Keywords: *Agricultural Sector, Agricultural Production, Agricultural Development Cooperatives, Fresh Food Market, Economic Growth.*

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 22.4.2022
Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 31.5.2022

GİRİŞ

İnsanın yaşamsal açıdan en temel ihtiyacı olan gıdayı temin eden tarım sektörü geçmişten günümüze ülkelerin en önemli politika alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu politikaların temel amacı, güvenli gıdaya sürekli bir şekilde ulaşabilmek, üretimden başlayarak tedarik zinciri ve nihai tüketime kadar olan süreçte tarım sektörünün aksamadan işlemlerini temin edebilmektir. Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de önemli sonuçlar ortaya çıkaran COVID-19 salgını tüm sektörlerle birlikte tarım sektörünü de etkilemiştir. Salgının başlaması ile gıdaya olan talep artmış kısa süreliğine de olsa panikle birlikte market rafları bir anda boşalmıştır. Bu durum olası kriz, salgın hastalık ve savaş durumlarına göre stok yaparak tedbir alan ülkeler için önemli bir deneyim olmuştur. Bununla birlikte tarım sektörünün önemi bir kez daha ortaya çıkmış olup ülkeler tarımsal üretim ve tedarik zincirlerini tekrar gözden geçirmek durumunda kalmıştır. Ülkemizde gıda tedarik zincirinde yer alan araçların fazlalığı üretici ve tüketici refahını olumsuz etkilerken pandemisi sürecinde de gıdaya ulaşım konusunda aksamalara sebebiyet vermiştir.

Bu çalışmanın amacı, dünyadaki iyi örneklerden hareketle ülkemizde de tarım sektörünün mevcut sorunlarına yönelik alternatif çözüm üreteceği varsayılan Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin etkinliğini ve yerel yönetimlerin bu yapılanmalara vereceği desteğin önemini, halen yürütülmekte olan kalkınma ajansı destekli proje örneği üzerinden incelemektir. Çalışmada ilk olarak ülkemizdeki tarımsal tedarik zincirinin yapısı ve tarımsal kalkınma kooperatiflerinin bu yapı içindeki yeri incelenirken tarımsal kalkınma kooperatiflerinin sorunları ve dünyadaki görece iyi örnekleri aktarılmaktadır. Çalışmada, yerel yönetim olarak belediyelerin tarım sektörüne yönelik yaptığı desteklerin yasal dayanağı ve kalkınma ajanslarının kırsal kalkınma projelerine bakışı analiz edilirken kalkınma ajansı mali desteği ile Bursa Yenişehir Belediyesinin yürüttüğü kooperatifleri destekleme projesi ele alınmaktadır.

1. TÜRKİYE'DE TAZE SEBZE TEDARİK ZİNCİRİNİN YAPISI VE TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN BU YAPIDAKİ ETKİNLİĞİ

Yaş sebze ve meyveler sağladığı besin değerleri ve aroması açısından değerlendirildiğinde insanların vazgeçilmez besin kaynaklarından. Tüketici taze sebzeye ulaşmak için düşük fiyat ödeyerek kaliteli ürüne ulaşmayı, üretici ise düşük maliyetle tatmin edici bir karla ürününü pazarlayabilmeyi amaçlamaktadır. Üretici ve tüketiciyi bu amaçlara ulaştıracak araçlardan en önemlisini sağlıklı işleyen gıda tedarik ve pazarlama zinciri oluşturmaktır.

Tarımsal ürün fiyatları diğer sektörlerde olduğu gibi arz ve talebin piyasada karşılaşması sonucunda oluşmaktadır. Ancak arz ve talep özelliği ile alıcı ve satıcı açısından bakıldığında tarımsal ürün piyasası diğer piyasalardan oldukça farklılık göstermektedir. Alıcı ve satıcı sayısının çok fazla olduğu bu piyasa tam rekabetin oluşabileceği izlenimini vermektedir. Oysa bu kadar çok alıcı ve satıcının olduğu piyasaya pazarlamacı dediğimiz araçlar girmekte ve böylelikle rekabet aksamaktadır (Dinler, 2014: 235). Bu durumda üretici ve tüketici memnuniyeti sağlamak kolay olmamaktadır. Memnuniyeti dolayısıyla üretici ve tüketici refahını sağlayabilecek faktörlerden birisi de pazarlama mekanizmasının iyi bir şekilde organize edilmesidir. Üretimin iyi organize olmuş bir pazarlama sistemi içinde planlanması gerekmektedir. Zor iklim koşullarında sermaye ve emek ortaya koyarak gerçekleştirilen ürün çok fazla aracı tarafından el

değiştirdiğinde üreticinin karlılığı azalmakta bununla birlikte tüketicinin de ürüne ödediği alım bedeli gereğinden fazla yükselmektedir.

Tüm dünya ülkelerinin genelinde olduğu gibi, ülkemizde de üretilen sebzeler üretimden sonra taşınmakta, depolanmakta, işlenmekte, fiyatlandırılmakta ve tüketiciye sunulmaktadır. Bu pazarlama mekanizmasının içinde devlet, özel sektör, kooperatif ve bunların değişik şekillerdeki işletmeleri bulunmaktadır (Yurdakul, 2018). Türkiye’de yaş meyve ve sebze ticaretine yönelik ilk yasal düzenleme 12 Eylül 1960 tarihinde yürürlüğe giren 80 sayılı “Toptancı Halleri Sureti İdaresi Hakkında Kanun”dur. Bu kanun 27 Haziran 1995 tarihinde yürürlüğe konulan “552 sayılı Yaş Meyve ve Sebze Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” değişikliğe uğramıştır. Bu kanunun bazı maddelerinde 11 Haziran 1998 tarihindeki “4367 sayılı Kanun Hükmünde Kararname” ile değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikte amaçlanan sebze ve meyve ticaretini kayıt altına almaktır. Bunun için üretilen ürünlerin haller üzerinden ticarete konu edilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu durumda perakendecinin satışa konu ettiği ürününü toptancı halinden aldığı belgelendirilmesi gerekmektedir. (Ergindeniz, 2009: 106). Son olarak ve halen yürürlükte bulunan 11.03.2010 tarihli “5957 sayılı Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi hakkında kanun” yürürlüğe girmiştir. Yeni yasa ile birlikte meyve sebzenin perakende satışını yapabilmek için ürünlerin mutlaka toptancı hallerinden satın alınma zorunluluğu kaldırılmış, hal kayıt sistemine bildirimde bulunmak şartıyla ürünlere hale getirilmeden de satılma imkânı sağlanmıştır.

Yasal olarak faaliyet gösteren pazarlama sistemi içinde dahi üreticiden tüketiciye gelene kadar birçok durak bulunmaktadır. Bunlar, üreticiden malı alan hal dışı tüccarlar, toptancı halinde faaliyet gösteren komisyoncular, hal içi tüccarlar, sevkiyatçılar ve perakendeciler olarak sıralanmaktadır. Yaş sebze meyvenin temini, taşınması, muhafaza edilmesi, ambalajlanması ve tasniflenmesi gibi işlemler araçlar eliyle gerçekleştirilmektedir. Bu durum üreticiyi aracıya bağımlı hale getirmektedir. Zincire eklenen araçların karı ve aracı arası el değiştirmede ortaya çıkan vergilendirme maliyetleri arttırmaktadır. Bununla birlikte ürünün araçlar arasında el değiştirmesiyle zaman kaybı oluşmakta, bu durum fire ve zayi oranının yükselmesine neden olmaktadır (Aysu, 2019: 18-24).

Yaş sebze ve meyve ticaretinde üzerinde durulması gereken konulardan birini de kayıt dışı ticaret oluşturmaktadır. Kayıt dışı ticaretten kaynaklı olarak ülke ekonomisi önemli ölçüde kayıp yaşamaktadır. Türkiye Ziraatçılar Derneği raporlarına göre, ülkemizde yaş sebze ve meyve pazarlamasında önüne geçilemeyen kayıt dışı ticaret sebebiyle pazara sunulan ürünlerde tüketici ve üretici zararı oluşmakta, bununla birlikte hazinenin de gelir kaybına uğradığı ortaya konmaktadır. Yapılan tüm yasal ve idari düzenlemelere rağmen ürünlerin kayıt altına alınma oranı ancak yüzde 45’ler seviyesine ulaşmaktadır (Bayram & Özbay, 2015).

Ülkemizde bu alanda yapılan kamu ve akademik çalışmaların neredeyse tamamına yakınında bu sorunların çözüm noktasında dünyadaki iyi örneklerden hareketle tarımsal örgütlenmeye ve tarımsal örgütlerin pazarlama mekanizmasının içinde yer almasının önemine vurgu yapılmaktadır.

Düşük fiyat ve düşük gelir sayıları çok olan tarımsal işletmelerin yani üreticilerin dağınık ve inorganize olmalarından kaynaklanmaktadır. Sayıları binlerle ifade edilen üreticiler araçlar

karşısında güçsüz kaldıklarında onların teklif ettikleri fiyatları kabul etmek durumunda kalmaktadır. Bu durumda üreticileri aracılar karşısında güçlü kılabilmek için örgütlenmelerini özendirici politikalar geliştirmeleridir. Üreticiler tarımsal kooperatifler aracılığıyla bir araya geldiklerinde girdi satın alımında ve ürün pazarlamasında güçlü hale gelecek, ürünlerini düşük fiyattan aracılar kaptırma riskini ortadan kaldırmış olacaktır (Dinler, 2014: 276).

Ancak ülkemizdeki yaş sebzelerin pazarlaması incelendiğinde büyük ölçüde özel sektöre ait işletmeler tarafından yapıldığı görülmektedir. Çiftçiler tarafından kurulan, ekonomik amacı yanında bölge halkına sosyal fayda sağlamayı da amaçlayan kooperatifler gelişmiş ülkelerde üyelerine önemli faydalar sağlamaktadır. Ancak ülkemizdeki kooperatiflerin bu yöndeki faydaları sınırlı kalmakta, bununla birlikte taze sebze meyve pazarlama mekanizması içindeki etki alanı oldukça düşük düzeyde bulunmaktadır (Yurdakul, 2018: 131).

2. TÜRKİYE’DE TARIMSAL ÖRGÜTLENMELER İÇİNDE YER ALAN TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ VE SORUNLARI

Türkiye iklimsel özellikleri ve tabiat şartları açısından oldukça önemli tarım potansiyeline sahiptir. Potansiyeli harekete geçirmek ve güçlü hale getirmek için tarımsal politikalar geliştirilmektedir. Geliştirilen bu politikalar, 1963 yılında başlayan planlı kalkınma dönemi ile birlikte beş yıllık kalkınma planları ve çıkarılan yasalarla uygulama alanı bulabilmektedir (Gürlük & Turan, 2013: 80-91). On birinci Kalkınma Planı ve 5488 sayılı tarım kanunu günümüzde tarım politikalarının uygulayıcısı ve yol göstericisi konumundadır. Bu doğrultuda On birinci Kalkınma planı Madde 413 de “Tarım ürünlerinin pazarlanmasında dağıtım zincirindeki araçların sayısının azaltılması, tüketicinin makul fiyatlardan ürüne erişimi, üretici ile tüketici arasında doğrudan bağlantı kurulması yönünde kooperatiflerin ve üretici birliklerinin sistemde etkin olarak yer alması sağlanacaktır.” hedefi yer almaktadır. Aynı şekilde Tarım Kanunu Madde 12’de “Üretici ve yetiştiricilerin çeşitli kanunlara dayanarak kurdukları tarımsal amaçlı kooperatif ve birliklerin faaliyetlerinin tarım politikaları doğrultusunda desteklenmesini ve yönlendirilmesini” düzenlenmiştir.

Bu politikalar doğrultusunda Türkiye’de tarımsal örgütlenmeler genel perspektifle üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar üretici birlikleri, ziraat odaları ve kooperatifler olarak ortaya çıkmaktadır. Birlikler genellikle belirli ürün ve coğrafi bölgeye bağlı olarak üreticilerin hükümet ve diğer paydaşlarla olan ilişkilerini düzenlemektedir. Ziraat odaları çiftçilere mesleki hizmet ve temsil sağlamayı amaçlamakta, hükümetin tarım politikalarını belirlemesinde ve uygulamasında destek olmak gibi geniş bir alanda faaliyet yürütmektedir. Tarımsal kooperatifler ise çiftçilere ürün arzı, satın alma, işleme ve ürünlerin pazarlanması gibi büyük bir yelpazede ticari faaliyet alanı sunmaktadır. Tarımsal amaçlı kooperatifler; tarımsal kalkınma kooperatifleri, sulama kooperatifleri, pancar kooperatifleri ve su ürünleri kooperatiflerinden oluşmaktadır (Acar & Aytüre, 2014: 155-156).

Kırsal kalkınma alanında bir kültürel kavram olarak adlandırılan örgütlenme, kırsal alanda ekonomik gelişmeyi etkileyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Kırsal alanlarda kurulan ve büyük bir bölümü tarımsal amaçlı olan kooperatifler girdi ve kredi temininden, ürün pazarlamasına kadar birçok alanda faaliyet göstermektedir. Tarımsal amaçlı kooperatifler arasında kırsal kalkınma alanında en yaygın örgütlenme şekli tarımsal kalkınma kooperatifleridir (Özden & Olgun, 2017: 262).

Tablo 1: Türkiye’de Tarımsal Amaçlı Kooperatifler

	Kooperatif Sayısı	Yüzdelik Oran	Kooperatif Üye Sayısı	Yüzdelik Oran
Tarımsal Kalkınma Kop.	7.201	60,3	775.563	21,78
Sulama Kop.	2.523	21,1	303.586	8,52
Su Ürünleri Kop.	553	4,6	30.889	0,86
Pancar Ekicileri Kop.	31	0,25	1.448.171	40,69

Kaynak: Şahin, Ç. E. (2019).

Tablo 1’deki verilere göre, tarımsal kooperatiflerin büyük çoğunluğunu yaklaşık yüzde 60’lık oranla tarımsal kalkınma kooperatifleri oluşturmaktadır. Çalışmanın konusunu da tarımsal kooperatifler içinde en fazla sayıya sahip olan tarımsal kalkınma kooperatifleri ve bu kooperatiflerin tarım sektörüne etkileri oluşturmaktadır.

Kooperatifçilik öncelikle 19.yy’ da Avrupa’da ortaya çıkmış olup sonrasında tüm dünyaya yayılmıştır. Kooperatifçilik ekonomik işbirliği yaparak, ortak amaçları bulunanlar tarafından oluşturulan örgütlenme modeli olarak ortaya çıkmaktadır. Mal ve hizmet arzında, üyelerinin pazarlık gücünü yükseltmede, piyasanın işleyiş yapısını düzenlemede kooperatiflerin etkili görevler üstlenmesi hedeflenmektedir. Özellikle tarımsal kalkınma kooperatiflerine gelirlerin tabana yayılması, istihdam yaratması, gelir adaletsizliğinin azaltılması, kırsal alan ve kent nüfusunun dengede tutması, orta ve dar gelirli üreticilere gelir güvencesi sağlaması ve gelirinin arttırılması açısından önemli görevler düşmektedir (Çelik & Karaalp-Orhan, 2021: 41).

Tarım sektöründe ulusal ve uluslararası sermayedarlar ile birlikte büyük marketlerin etkisinin artması, bununla birlikte tüccar ve aracı gibi sermaye gruplarının varlığı küçük üreticiyi eşitsiz bir piyasada zor durumda bırakmıştır. Bu zorlukla baş edemeyen küçük üretici finansal anlamda zayıflama, üretimden çekilme, arazisini kaybetme ve işçileşmeyi tercih etme durumunda kalmaktadır. Oluşan darboğazla birlikte verimliliğini arttırma gayretini giren üretici gübre, ilaç, hormon gibi kimyevi girdi kullanımına yönelmektedir. Bu durum insan sağlığını tehlikeye sokmakta, çevre kirliliği oluşturmakta ve üreticiyi kimyevi ürün firmalarına bağımlı hale getirmektedir (Yıldırım, 2017: 51). Bu olumsuzlukların üstesinden gelebilmek için küçük üreticilerin; büyük sermayedarlar ve zor piyasa şartlarına karşı bir araya gelerek kooperatif çatısı altında güçlerini birleştirme zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Ancak Türkiye’deki tarım sektörüne ilişkin kooperatiflerin etkileri birkaç iyi örnek dışında istenen düzeyde bulunmamaktadır. Bunun sebeplerini BEBKA (Bursa, Eskişehir, Bilecik Kalkınma Ajansı’nın hazırladığı “Bursa Kooperatifçiliğinin vizyonu” adlı panel ve çalıştay rapor sonuçları doğrultusunda yedi başlık altında özetlenebilmektedir (BEBKA, 2016: 66).

- **Farkındalık, bilinirlik, algı, aidiyet durumu:** Kooperatifçiliğin yanlış yada eksik tanınması, ortaklarına ve ülke ekonomisine katkılarının bilinmemesi, vergisel avantajlar ve devlet destekleri hakkında bilgi eksikliği, kamuoyunda kooperatifler hakkında oluşturulan güvensizlik algısı, aidiyet duygusunun yeteri kadar gelişmemesinden kaynaklı olarak işbirliğine girmeden kaçınılması;
- **Eğitim yetersizliği:** Ortakların, yöneticilerin ve yönetim kurulu üyelerinin eğitim seviyesinin yeterli düzeyde olmaması, alanında uzmanlaşmış insan kaynağı yetersizliği;
- **Finansal sorunlar:** Sermayelerinin yetersiz oluşu, rekabet kavramını yeteri kadar önemsemediklerinden kaynaklı zarar riski, devlet desteklerinin yetersizliği ve doğru finans kaynaklarına ulaşımında yetersiz kalınması;

- **Denetim sorunları:** İç ve dış denetimin yetersizliği, ortakların denetimde aktif rol almaması;
- **Profesyonel yönetim:** Profesyonel yöneticinin bulunmaması, kurumsallaşma anlayışının yetersizliği ve uygun işe uygun kişi prensibini benimsememiş olmaları;
- **Ortaklık yapısındaki sorunlar:** Kooperatiflerin bazılarının ana sözleşmelerinde ortak dışı ticaret yapamayacağı şartının bulunması ve karar alma mekanizmalarının yavaş işlemesi, işkolu dışında faaliyet gösterme olanaklarının kısıtlı olması;
- **Ortak iş yapma kültürü:** Toplumsal olarak ortak iş yapma kültürünün yetersiz olması, toplu iş yapmanın sağlayacağı menfaatler konusunda bilgi yetersizliğidir.

Yukarıdaki raporda ortaya çıkan sorunların büyük çoğunluğu bu çalışmanın temelini oluşturan tarımsal kalkınma kooperatifleri için de geçerlidir. Devletin müdahalesi ve kontrolü altında geliştirilen tek amaçlı kooperatiflerden farklı olarak tarımsal kalkınma kooperatifleri çok amaçlı olarak kurulmuşlardır. Bağımsız ve demokratik yapıda olan bu kooperatifler elde ettikleri gelirlerini kurulu oldukları bölgeye ve üyelerine yatırım olarak geri döndürebilmektedir. Yönetim ve faaliyet açısından devletten bağımsız bu kooperatiflere devletin yapacağı katkılar: Kooperatif kurumunu teşvik etmek, kooperatifçilik alanında teknik destek ve eğitim desteği vermek, ülkenin ihtiyaç ve gereksinim duyduğu alanlarda kooperatiflerin yatırım yapabilmesi için danışmanlık desteği ve finansal destek vermek, kooperatiflerin ihtiyaç duyduğu yasaları çıkarmak ve denetlemek şeklinde olmalıdır (Aysu, 2019: 87-95).

3. BELEDİYELERİN TARIM SEKTÖRÜNE VE KIRSAL KALKINMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALARI

6360 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” yürürlüğe girmiş böylelikle bir çok kırsal alan büyükşehir hizmet sınırına dahil olmuştur. Bununla birlikte yürürlükte olan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanununun 7. Maddesi; Büyükşehir ve sınırları içinde bulunan İlçe Belediyelerine tarım ve hayvancılık sektörlerine yönelik destekleme yetkisi vermektedir. Ayrıca 5393 sayılı belediye kanununun 14. Maddesi gereğince belediyelere ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi görevi verilmiştir. Bu durum yerelde ihtiyaçları ve olanakları en iyi bilen, hızlı karar alıp uygulayabilen yerel yönetim olarak belediyelerin tarımsal faaliyetleri desteklemesine olanak sağlamaktadır (Sezgin & Üçel, 2021: 64-65).

Halkın en kolay ulaşabildiği ve iç içe olduğu kurum olmasının avantajıyla belediyeler tarım sektöründe önemli roller üstlenmektedir. Belediyeler, kurumlar arası koordinasyonun sağlanması ve bu kurumlar ile çiftçi arasında işbirliğinin kurulmasında, eğitim alanında, kooperatif ve birliklerin desteklenmesinde, genel tarım politikalarının belirlenmesi gibi konularda tarım sektörüne yönelik önemli destekler sağlamaktadır (Küçükyağlıoğlu, 2021: 57-60).

Belediyeler tarafından sağlanan tarımsal destekler ve kırsal kalkınma faaliyetlerinin belirli bir plan ve program doğrultusunda etkili bir şekilde uygulanmasında kooperatifler ve üretici örgütlerinin kritik önemi bulunmaktadır. Zira faaliyet yürüttükleri bölgede belirli bir amaca ulaşmak amacıyla dayanışma ruhu içinde gönüllük esasına göre bir araya gelen üreticilerin, demokratik olarak kontrol edebildikleri bağımsız ve özerk ekonomik yapılar olarak

tanımlanabilecek kooperatifler kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasında en uygun yapılar olma özelliği taşımaktadır (Özden & Olgun, 2017: 259-260).

Türkiye’de kırsal kalkınmaya yönelik hedeflerin günümüz şartlarında On birinci Kalkınma Planları ile birlikte ilki 2007-2014 dönemini, ikincisi 2014-2020 dönemini, üçüncüsü ise 2020-2023 dönemini kapsayan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) çerçevesinde belirlendiği görülmektedir. Bu belge ile; ülkede kamu kurumlarınca, sivil toplum kuruluşlarınca, yerel yönetimler ve özel sektör eliyle gerçekleştirilen kırsal kalkınmaya yönelik destekler incelenmiştir. Bununla birlikte önceki iki belgeye yönelik olarak uygulamada ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmiştir. Böylelikle dünyada kırsal kalkınmanın desteklerine yönelik uygulamalar ile AB uyum sürecinde dikkate alınarak kırsal kalkınma hedeflerine ulaşmak için uygulanacak politikaların belirlenmesi amaçlanmıştır.

UKKS-III belgesi incelendiğinde temel amaçlar arasında; işbirliği, dayanışma, eğitim, finans gibi konularda üretici örgütlerinin etkili ve öncü birer aktör haline getirilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Ayrıca stratejik hedefler arasında üretici örgütlerinin tarım ve gıda sektörü içindeki rekabet gücünün artırılması amacıyla kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca belgede yer alan GZFT raporunda güçlü yönler arasında “Yerel yönetimlerin kırsal alan girişimciliğine önem ve öncelik vermesi”, fırsatlar açısından ise “Yerel yönetimlerin kırsal alanlara yönelik yatırımlara ilgi göstermesi” sonuçları yer almaktadır. Belgede yer alan stratejik amaçlarından biri de yerelden başlayan kalkınma modelinin benimsenmesi ve desteklenmesi oluşturmaktadır. Bu durum belgede “Geçmişten günümüze kırsal kalkınma çoğunlukla merkezî idare tarafından yürütülen ve finanse edilen bir politika alanı olduğundan yerel toplumun kırsal kalkınma faaliyetlerine ilişkin katılımçılık ve sahiplenme düzeyi düşük kalmıştır. Ancak kırsal toplumun kendi problemlerine ilişkin sorun çözme ve örgütlenme kapasitelerinin gelişebilmesi tabandan yukarı kalkınma yaklaşımının benimsenmesine bağlıdır” şeklinde yer almaktadır (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, 2020-2023).

Yerel kalkınmanın en önemli aktörlerinden birisi olan kooperatifler katılımçılığın sağlanabilmesi yani kalkınmanın tabandan başlamasında büyük bir rol oynama kapasitesine sahiptir. Yerel kalkınmanın diğer önemli aktörü ise yerel yönetim olan belediyelerdir. Belediyeler öncülüğünde yürütülecek bir yerel kalkınma programında insan odaklı yaklaşım, dezavantajlı gruplara yönelik pozitif ayrımcılık ve boyutlar arası tamamlayıcılığı sağlamak şartıyla çok boyutluluk ilkesi gözetilmelidir (Zengin vd., 2014: 96).

Ulusal kaynaklarla yürütülen destekleri kullanan Bölgesel gelişime destek olan kurumlarının başında kalkınma ajansları gelmektedir. Kalkınma ajansları birçok sektöre yönelik proje bazlı mali destek programları yürütmekte olup tarım sektörü ve kırsal kalkınmaya yönelik olarak da hibe programları uygulamaktadır. Kalkınma ajansları faaliyetlerini, destekledikleri bölgenin sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel boyutlarını dikkate alarak yürütmektedir. Bu durumda destek verdiği konular bölgesel açıdan farklılıklar göstermektedir. Genel olarak bölgesi için önemi bulunan üretim alanlarına, Tarım ve Orman Bakanlığının sağlamış olduğu destekleri tamamlayıcı nitelikte olan konulara hibe desteği vermektedir. Mali Destek programlarının yararlanıcıları arasında; yerel yönetimler, yüksek öğretim kurumları, kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, kâr amaçlı işletmeler, birlikler ve kooperatifler gibi gerçek ve tüzel işletmeler bulunmaktadır. Sağladığı hibe oranları başvurunun

konusu, başvuru sahibi ve proje uygulama alanı gibi kriterler baz alınarak yüzde 90'lar seviyesine kadar yükselbilmektedir (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, 2020-2023).

Yukarıda gerekçelerden ve yasal düzenlemelerden hareketle Bursa Yenişehir Belediyesi ana geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan ilçede kırsal kalkınmayı sağlamak ve tarım sektörüne yönelik destekleri uygulayabilmek amacıyla 2016 yılında Kırsal Hizmetler Müdürlüğünü kurmuştur. Ülkenin kalkınma planları ve stratejik hedefleri çerçevesinde hazırlan Müdürlüğe ait Çalışma Yönetmeliğinin görev ve sorumluluklarından bazıları şunlardır (Yenişehir Belediyesi Kırsal Hizmetler Müdürlüğü Çalışma Yönetmeliği):

- Kırsal alanlarda ekonomik gelişmişliği sağlamak ve istihdamı arttırmak, üreticilerin örgütlenme düzeyini ve yerel kalkınma kapasitesini yükseltmek, kırsalda yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapmaktır. İlçede üretilen tarımsal ürünlerin, işlenmesi, paketlenmesi, muhafazası ve pazarlanmasına yönelik planlamalar yaparak uygulamalar gerçekleştirmek,
- Tarımsal amaçlı tesis kurulumu için ihtiyaç belirlemek ve bu doğrultuda ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte ortak projeler geliştirmek,
- Kırsal alanlarda üretilen bazı ürünlerin marka değerini oluşturmaya yönelik çalışmalar yürütmek,
- Üretici örgütleri içinde yer alan tarımsal amaçlı kooperatifler ve birliklerin çalışmalarını desteklemek ve ortak projeler geliştirmektir.

Bu doğrultuda Yenişehir Belediyesi tarım sektörüne yönelik desteklerini ilçe özelinde tespit ettiği sorunların çözümüne odaklı bir şekilde yürütmektedir. Üreticilerin ortak kullanımına yönelik desteklerde bulunma prensibiyle hareket eden Yenişehir Belediyesi'nin sektöre yönelik bugüne kadarki destekleri genel olarak (Yenişehir Belediyesi Faaliyet Raporları);

- Tarımsal amaçlı tesis yapımı (süt toplama merkezi, hububat eleme tesisi, bitkisel ürün kurutma sahası vb.)
- Mera Islah çalışmaları
- Tarımsal eğitim faaliyetleri
- Toprak analizi
- Makine-ekipman temini
- Kurumlar arası koordinasyonun sağlanması
- Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi şeklinde olmuştur.

Yenişehir Belediyesi'nin tarım sektörüne yönelik tespit ettiği en önemli sorunların başında ilçede üretilen binlerce ton taze sebzenin pazarlamasında yaşanan sıkıntılar gelmektedir. Bu durum çalışmamızda ortaya çıkardığımız Ülkemizde mevcut tarımsal pazarlama mekanizması içindeki sorunlarla paralellik göstermektedir. Bu soruna çözüm üretebilmek amacıyla belediye, tarımsal kalkınma kooperatiflerini pazarlama sisteminin içine dahil edildiği "Yenişehir Belediyesi ve Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri İşbirliğinde Kooperatiflerin Pazarlama Kapasitelerini Geliştirme" projesini BEBKA (Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı) mali desteği ile hayata geçirmiştir (BEBKA Kırsalda Ekonomik Kalkınma Mali Desteği Başarılı Projeler Listesi).

4. YENİŞEHİR BELEDİYESİNİN YÜRÜTTÜĞÜ TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN PAZARLAMA KAPASİTELERİNİ GELİŞTİRİLME PROJESİ

Yerelden kalkınmanın en önemli aktörleri olan yerel yönetim, kalkınma ajansı ve tarımsal kalkınma kooperatiflerini bir araya getiren projenin önceliği, kırsalda üretilen bitkisel ürünlerin katma değerinin ve pazarlama imkanlarının artırılması için tarımsal kalkınma kooperatiflerini desteklemektir. Projenin amacı ise Yenişehir ilçesinde kırsal alanlarda tarım ve tarımsal sanayi işbirliğinin güçlendirilmesi ile kırsal alanda yaşayan halkın gelir artışına katkı sağlamak olarak belirlenmiştir.

Yenişehir Belediyesince hazırlanan “Yenişehir Belediyesi ile Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri İş Birliğinde Kooperatiflerin Pazarlama Kapasitelerini Geliştirme” isimli proje BEBKA 2020 yılı Kırsalda Ekonomik Kalkınma mali desteğini almaya hak kazanmıştır. Projenin bütçesi 471.619,22 TL olup bütçenin %75’i kalkınma ajansınca, %25’i ise Yenişehir Belediyesi’nce karşılanmaktadır (Yenişehir Belediyesi 2021 Yılı Faaliyet Raporları).

Proje fikrinin ortaya çıkması ile Proje sahası olarak Yenişehir’in seçilmesinde belirleyici faktörler ilçedeki bitkisel üretim miktarı, örgütlenme yapısı, yerel yönetimin imkân ve kabiliyetleridir. Bu doğrultuda ilçedeki tarımsal üretim verileri ve üretici örgütlerinin durumu araştırılmıştır. Tablo 2’ de ilçede öne çıkan bitkisel ürün çeşitlerinin ekim alanları ve elde edilen ürün miktarları verilmiştir. Önemli oranda sebze yetiştiriciliği yapıldığı, lokomotif ürünün ise biber olduğu görülmektedir. Ülkemizde üretilen biberin yüzde 4’ten fazlası, taze fasulyenin yüzde 6’sı, bezelyenin yüzde 15’inin üretildiği ilçe, ülkemiz sebze üretim merkezlerinden birisidir.

Tablo 2: Yenişehir Sebze Üretim Verileri

Ürün İsmi	Üretim Alanı (da)	Ülke Üretimi (ton)	İlçe Üretimi (ton)	Ülke Üretimi İçindeki Payı (%)
Biber	19.627	2.636.905	57.244	2,2
Fasulye	20.345	547.349	40.137	7,3
Bezelye	14.250	108.492	15.655	14,4
İspanak	6.014	231.515	9.021	3,9
Karnabahar	3.467	216.334	6.934	3,2
Lahana	2.925	594.143	11.700	2,0

Kaynak: TÜİK, 2020 yılı Sebze Üretim Verileri.

Tablo 3’te Yenişehir İlçesinde Kurulu olan tarımsal örgütler yer almaktadır. Verilerden hareketle örgütlenme düzeyinin yüksek olduğu ve ilçede 34 adet tarımsal kalkınma kooperatifinin bulunduğu görülmektedir. Bu kooperatiflerin toplamda 2780 üyesi bulunmaktadır. Tarımsal kalkınma kooperatifleri içinde taze sebze pazarlayan bir adet kooperatifin olduğu, onun da ulusal bir markete kooperatife ait depoyu kiraladığı, kiracı olan marketin pazarlamayı kendi yönettiği tespit edilmiştir. Diğer 33 kooperatifin yüksek miktardaki bu üretimin pazarlamasında rol almadıkları görülmüştür. Kooperatiflerle yapılan görüşmelerde mahallelerinde üretilen ürünleri kooperatifleri aracılığıyla pazarlamak istedikleri ancak, sermaye yetersizliği, ürünü işleyip paketleyebilecekleri depo ve tesisin olmayışı, pazarlamayı bilen insan kaynağı yetersizliği, kooperatiflere tanınan fırsatlar hakkında bilgi eksikliği, bürokratik işlemlerden kaçınma eğilimi, güvenilir pazar bulamama kaygılarının olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 3: Yenişehir Tarımsal Örgütlenme Verileri

	Adet	Üye Sayısı
Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	39	3.269
Tarım Kredi Kooperatifleri	5	3.500
Yenişehir Süt Üreticileri Birliği	1	616
Sulama Birliği	1	400
Yaş Sebze Meyve Üreticileri Birliği	1	230
Kırmızı Et Üreticileri Birliği	1	113
Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği	1	350

Kaynak: Bursa İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Örgütlenme Verileri, 2020.

Proje hazırlık safhasında ilçede kurulu bulunan tarımsal amaçlı örgütler ve lider çiftçilerle yapılan görüşmelerde, üretimin atadan gelen tecrübe ile birlikte modern tarımın gerekliliklerinin yerine getirilerek yapıldığı, önemli oranda tarımsal mekanizasyonun sağlandığı, bu sebeple üretimden kaynaklı sorunlarının düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ancak üreticilerin yetiştirdikleri ürünleri değerinde satamadıkları, tüketim fiyatı ile kendi satış fiyatı arasında büyük fark olduğu, fiyat istikrarsızlığı, satılan ürünlerin kayıt altına alınmasında imtina edildiği, elinde sermaye ve tarım işçisi bulunan araçlara karşı pazarlık güçlerinin zayıf olduğu, tahsilatta sorun yaşadıkları ve ürünün gereğinden fazla el değiştirdiği gibi sorunların varlığı tespit edilmiştir.

Tespit edilen tarımsal sorunların ilçede kurulu bulunan ancak pazarlama sistemi içinde aktif olmayan kooperatifler eliyle çözümüne yönelik olarak proje hazırlanmıştır. Projede sebze üretim hacmi yüksek, ancak pazarlanması aşamasında en çok sorun yaşayan, aynı bölgede bulunan, birbirine komşu dört adet tarımsal kalkınma kooperatifi (Çelebi, Hayriye, İncirli, Köprühisar) ve yoğun olarak meyve yetiştiriciliği yapan bir kooperatif (Çayırılı) ile birlikte toplamda beş kooperatif hedef kitle olarak belirlenmiştir. Komşu kooperatiflerin seçiminde ürün tedarikinde zorlanılması durumunda birbirlerine destek olmaları, meyve kooperatifin dâhil edilmesinde ise ürün gamının çeşitlendirilmesi amaçlanmıştır.

Projenin öncelik ve amaçları doğrultusunda, tarım sektörüne yönelik ilçede tespit edilen sorunların giderilmesine yönelik proje kapsamında yapılan faaliyetler şunlardır (Yenişehir Belediyesi Faaliyet Raporları):

- Belediyeye ait toptan ticaretin yapıldığı alan olan Yenişehir Biber Hali'nde altı adet depo proje kapsamında kooperatiflere bedelsiz tahsis edilmiştir. Burasının seçilmiş olmasındaki amaç piyasanın oluştuğu yerde faaliyet göstererek rekabet ortamına etki edebilmelerini sağlamaktır. Depolarda gerekli olan; ortak ön soğutma odası, ayırma ve ambalajlama tezgâhları, ürün indirme-bindirme rampaları, ofis ve kantar kurularak tesis kullanıma açılmıştır.
- Kooperatiflerimizin ürettiği ürünlerin pazara sunulması için tarımsal sanayi kuruluşları, perakende sektörü ile işbirliği çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında Migros marketle sözleşme imzalanmıştır.
- Üretici Örgütlerine birçok alanda pozitif ayrıcalık sağlayan 5957 sayılı Hal Yasasındaki haklardan kooperatiflerin yararlanabilmesi için gerekli olan bürokratik işlemler proje ekibince yapılarak kooperatiflerin üretici örgütü sıfatıyla ticaret yapabilmelerine olanak sağlanmıştır.
- Proje kapsamında öngörülen danışmanlık desteği kapsamında danışmanlar güvenilir pazar bulma, ürün tedariki, ürünlerin işlenip paketlenmesi, kayıt altına alınması, depo içi işlemlerde koordinasyonun sağlanması gibi konularda kooperatiflere destek vermiştir.
- İlçede lokomotif ürün olan Yenişehir Biberi için coğrafi işaret alınması çalışmaları proje kapsamında başlamıştır.

- f. Projede sürdürülebilirliğin sağlanması için proje sonunda danışmanların yürüttüğü çalışmaları yapabilecek genç kooperatif üyelerine kooperatifçilik ve pazarlama eğitimleri verilmektedir.
- g. Proje kapsamında gerçekleştirilen ürün satış fiyatı sosyal ağlar üzerinden ilçedeki tüm üreticilere ilan edilerek piyasayı takip edebilmeleri sağlanmaktadır.
- h. Kooperatife ürün teslim eden üreticiler; ürün satış fiyatı, ürününün işlenmesinde oluşan kg başına işçilik gideri, yasal kesintiler, işletme giderleri konusunda günlük olarak bilgilendirilerek şeffaflık ve üreticinin pazarlama sistemi içinde kalmaları sağlanmıştır.

Proje kapsamında kooperatifler 27 Temmuz 2021 tarihinde taze sebze ticaretine başlamıştır. Alıcı güveni tesis edildikçe işlenen ürün miktarı artarak devam etmiştir. Başlangıçta günlük iki ton olan işlenmiş ürün miktarı kısa sürede günlük yirmi tona kadar çıkmıştır. Tablo 4'te iki ay gibi kısa bir sürede gerçekleştirilen ticaret sonucu elde edilen veriler bulunmaktadır.

Tablo 4: Proje Kapsamında Oluşan Mali Veriler

Kooperatif Adı	Toplam Ürün (Kg)	Toplam ciro (TL)	İşçi Ödemesi (TL)	Kooperatif Payı (TL)
Çelebi	415.825	1.388.603	116.274	47.979
Hayriye	125.527	500.926	39.808	20.037
İncirli	34.920	183.558	9.322	7.342
Köprühisar	98.089	313.648	25.676	12.545
Genel Toplam	674.361	2.386.736	191.082	87.904

Kaynak: Çelebi, Hayriye, İncirli, Köprühisar Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 2021 Yılı Mali Kayıtları

Verilerden görüldüğü üzere ilçede üretilen tüm biber çeşitlerinin pazarlaması gerçekleştirilmiş olup dört kooperatifin toplamda 2.386.736 TL'lik ticaret hacmi oluşmuştur. Taze sebze pazarlaması yapması hedeflenen dört kooperatif, toplamda 674.361 kg ürünü 120 farklı çiftçi üyeden alarak proje kapsamında kurulan depolarda işleyerek satışını gerçekleştirmiştir. Projede yer alan beşinci kooperatifin meyve pazarlamasında faaliyet göstereceği planlandığından meyve hasadından sonra satış gerçekleştirecektir. Ürünlerin işlenip paketlenmesi için günlük ortalama 15-20 işçi çalışmış olup böylelikle kooperatifler kendi bölge halkına istihdam olanağı sağlamıştır. İşçilere toplamda 191.082 TL ücret ödenmiştir. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 87.904 TL net kar elde etmiştir. Bu durum kooperatiflerin sermayesini arttırmış, yapacağı faaliyetlerde kaynak olarak kullanma olanağı sağlamıştır.

Tablo 5'te gösterildiği üzere, proje kapsamında gerçekleştirilen pazarlamada oluşan kg fiyatı ile satış yapılan firmanın raf fiyatı ve iç piyasada araçların alım fiyatı belirli aralıklarla takip edilmiştir. Kooperatifinin alış ve satış fiyatını bilen üreticinin iç piyasadaki araçların taleplerine karşı pazarlık gücü artmıştır.

Tablo 5: Seçili günlerde oluşan fiyat tablosu

Tarih	Ürün Cinsi	Üretici Net Fiyatı (TL)	İşleme ve Yasal Kesinti Giderleri (TL)	Çıkma Oranı (%10)	Kop. Satış Fiyatı (TL)	Market Raf Fiyatı (TL)	Üretici Piyasa Fiyatı (TL)
30.07.21	Sivri	2,45	0,88	0,37	3,70	5,75	1,50
18.08.21	Çarliston	2,44	0,80	0,36	3,60	7,45	1,70
21.09.21	Dolma	4,75	1,10	0,65	6,50	12,50	3,30

Kaynak: Çelebi, Hayriye, İncirli, Köprühisar Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 2021 Yılı Mali Kayıtları

İlk sütunda marketin tüketime sunduğu raf fiyatının 5,75TL olduğu kooperatifin ise ürününü 3,70 TL ye satmış olduğu görülmektedir. Kooperatif ürün çıkma ve fire miktarı ile işletme giderini (işçilik, servis, yemek, vergiler, sarf malzemeleri vb.) düşüğünde üreticisine kg başı net 2,45 TL ödeme yapmıştır. Çiftçi ürününü kooperatifine değil de iç piyasaya vermiş olsaydı kg başına yaklaşık 1 TL düşüğe satmış olacaktı. İkinci sütunda marketin tüketime sunduğu raf fiyatının

7,45TL olduğu kooperatifin ise ürününü 3,60 TL ye satmış olduğu görülmektedir. Kooperatif ürün çıkma ve fire miktarı ile işletme giderini düştüğünde üreticisine kg başı net 2,44 TL ödeme yapmıştır. Çiftçi ürününü Kooperatife vermeyip iç piyasaya vermiş olsaydı kg başına 0,74 TL düşüğe satmış olacaktı. Üçüncü sütunda marketin tüketime sunduğu dolma biberin raf fiyatının 12,50TL olduğu, kooperatifin ise ürününü markete 6,50 TL'ye satmış olduğu görülmektedir. Kooperatif ürün çıkma ve fire miktarı ile işletme giderini düştüğünde üreticisine kg başı net 4,75 TL ödeme yapmıştır. Çiftçi ürününü Kooperatife vermeyip iç piyasaya vermiş olsaydı kg başına 1,45 TL düşüğe satmış olacaktı.

Bu sonuçlardan hareketle üreticinin eline geçen fiyat ile perakende raf fiyatı arasında ortalama yüzde 168'lik bir fark oluştuğu görülmektedir. Kooperatifin markete sattığı ürün fiyatı ile marketin raf fiyatı arasında ise yüzde 85'lik fark bulunmaktadır. Tabloda iç piyasa araçlarının fiyatlarına bakıldığında, üreticinin ürününü kooperatife değil de aracıya verdiği durumda ortalama kg başına 1 TL gibi bir fark oluştuğu, bunu toplam ürün miktarına yansıttığımızda toplamda yaklaşık 670.000 TL üretici gelirinin azalacağı anlaşılmaktadır. Araçlar arası ürünün el değiştirmesi, nakliye giderleri, işletme giderleri, üründe oluşan fire, ürünün işlenmesi aşamasında oluşan çıkma miktarı, rafta kalan ve satılmayan ürün maliyeti, vergilendirmeden kaynaklı giderler arada oluşan fiyat farkına etki eden faktörlerdir. Üretici ve tüketici memnuniyeti açısından oluşan bu farkın minimize edilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

İnsanların yaşamsal temel ihtiyacı olan gıdaya ulaşabilmesi için en başta iyi üreten bir tarımsal altyapıya ve sağlıklı işleyen ürün tedarik zincirine ihtiyaç vardır. Bu durumun önemi COVID-19 pandemisi ile birlikte ortaya çıkan gıda talebi ve bu talebin karşılanmasında ortaya çıkan sorunlarla birlikte tekrar kendini göstermiştir. Ülkemizin iklimsel özellikleri ve toprak yapısı ile birlikte yüksek oranda tarımsal üretim potansiyeli bulunmaktadır. Üretimini coğrafi konumu itibarıyla dış piyasaya pazarlayabilecek aynı zamanda yüksek nüfusu ile iç piyasada tüketebilecek imkanlara sahiptir.

Sağlıklı işleyen gıda tedarik zinciri üretici ve tüketici memnuniyeti açısından son derece önemli olup ürün arz ve talebine doğrudan etki etmektedir. Gıda tedarikinde taze sebze ve meyveler yapısal özellikleri hızlı tüketime sunulma zorunluluğu ile diğer gıdalardan farklılık göstermektedir. Ürünün toplanması, işlenmesi, paketlenmesi, nakliyesi gibi işlemlerin doğru ve hızlı yapılması ürün değerini etkileyen önemli bir süreçtir. Ülkemizde bu süreci gerçekleştiren pazarlama sistemi içinde kooperatifler, araçlar, komisyoncular, tüccarlar, halciler, marketler ve pazarcılar yer almaktadır. Pazarlama sistemi içinde ürün gereğinden fazla el değiştirdiğinde araçların maliyeti oluşmakta, üründeki fire ve bozulmalardan kaynaklı kayıplar artmakta bu durum üretici fiyatı ile tüketici fiyatı arasındaki farkın açılmasına sebebiyet vermektedir.

Ülkemiz taze sebze pazarlama sistemi içinde kooperatiflerin payı yok denecek kadar azdır. Yapılan akademik ve kamusal çalışmaların tamamına yakınında kooperatiflerin sektör içinde aktif rol olmasının önemine vurgu yapılmış, hükümetlerin yasalarla hak ve imtiyaz vermiş olmasına rağmen istenen seviyeye ulaşamamıştır. Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin, üretici üyelerce kurulmuş olması, ticaret yapabilecek yasal altyapılarının ve imtiyazlarının bulunması, kazançlarını üyelerinin menfaatleri doğrultusunda kullanabilmeleri, demokratik ve bağımsız yapılarıyla sektöre olumlu yönde etki edebilecek önemli bir potansiyeli bulunmaktadır.

Yerel yönetim olan belediyeler bölgeleri özelindeki sorunları ve potansiyeli en iyi bilen, kişi ve kurumlarla yakın temas kurarak işbirliği geliştirebilen devlet kurumlarının başında gelmektedir. Büyükşehir yasası ile birlikte belediyelere bölgelerinde sosyo ekonomik gelişmişliği arttırmak amacıyla tarım ve hayvancılık faaliyetlerini destekleme konusunda yasal hak ve

görevler verilmiştir. Bu doğrultuda belediyeler kendi bölgelerinde mevcut tarımsal sorunların çözümüne yönelik faaliyetler yürütmektedir.

Kırsal alanda faaliyet gösteren sosyal ve ekonomik gelişmişliğe destek olması beklenen Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin ekonomik, yapısal ve nitelikli insan kaynağı yetersizliği gibi sorunlarının giderilmesi gerekmektedir. Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerine yerel yönetimlerce ve bölgesel kalkınma ajanlarınca destek verilmesi ve işbirliği yapılması durumunda tarım sektörüne yönelik faydalı sonuçlar ortaya çıkaracağı iddiasında olan çalışmamızda; Yenişehir Belediyesinin kalkınma ajansı mali desteği ile yürütmekte olduğu “Yenişehir Belediyesi ile Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri İşbirliğinde Kooperatiflerin Pazarlama Kapasitelerini Geliştirme” projesi model olarak önerilmektedir.

Uygulan projenin olumlu çıktılarından hareketle önerilen modelde, araçların yerine ürünün işlenip paketlenmesinde ve pazarlanmasında kırsalda faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin aktif rol almaları sağlanmalıdır. Ürünlerini kooperatifleri aracılığıyla pazarlayan üretici piyasayı takip edebilmeli ve ürünün nihai tüketiciye gidene kadarki süreçte oluşan maliyetleri izleyebilmelidir. Kooperatifin bu ticaretten elde ettiği kar ise üreticilerin ihtiyaçları doğrultusunda kırsala geri döndürülebilmelidir. Belediyeler amaç ve hedefleri doğrultusunda bölgelerinde kırsal kalkınma destekleri çerçevesinde üretici kooperatiflerle ortak işbirliği modelleri oluşturmalıdır. Kalkınma Ajansları ise bu doğrultuda gerçekleştirilecek olan kooperatif ve yerel yönetim ortaklığındaki projeleri teşvik etmek amacıyla, mali destek şartları arasında belediyeler ile kooperatiflerin işbirliğini özendirilen hatta zorunlu getiren hükümlere yer vermelidir.

KAYNAKLAR

- Acar, M., & Aytüre, S. (2014). *Dünyada ve Türkiye’de tarım ve tarım politikalarının geleceği*. Bursa: Ekin.
- Aysu, A. (2019). *Kooperatifler*. İstanbul: Yeni insan.
- Bayram, K., & Özbay, F. (2015). Türkiye’de kayıt dışı ekonominin iktisat sosyolojisi açısından analizi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 461-466.
- BEBKA. (2016). *Bursa kooperatifçiliğinin vizyonu panel ve çalıştay raporu*. Bursa: BEBKA (Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı).
- BEBKA Kırsalda Ekonomik Kalkınma Mali Desteği Başarılı Projeler Listesi. (tarih yok). 03 15, 2022 tarihinde https://www.bebka.org.tr/admin/datas/duyurus/656/kirsalda-ekonomik-kalkinma-mdp-basarili-projeler-listesi_1620127602.pdf. adresinden alındı
- Bursa İl tarım ve Orman Müdürlüğü Brifing Dosyası. (2020). 11 04, 2021 tarihinde <https://bursa.tarimorman.gov.tr/Link/37/Faaliyet-Raporlari>. adresinden alındı
- Çelebi, H. (2021). *İncirli, Köprühisar tarımsal kalkınma kooperatifleri 2021 yılı mali kayıtları ve proje ekibi piyasa araştırma verileri*. (2021, 15 05). Bursa, Yenişehir.
- Çelik, M., & Karaalp-Orhan, H. S. (2021). Tarımsal kooperatiflerin mevcut durum analizi ve sorunları: denizli-acıpayam ilçesi süt kooperatiflerii örneği. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 35-64.
- Dinler, Z. (2014). *Tarım ekonomisi*. Bursa: Ekin.

- Ergindeniz, S. (2009). Türkiye'de sebze üretimi ve gelecek için bazı öneriler. *Verimlilik Dergisi*, 99-117.
- Gürlük, S., & Turan, Ö. (2013). *Avrupa birliği ve Türkiye (Türkiye tarımı ve ortak tarım politikası)*. Bursa: Ekin.
- Küçükyağlıoğlu, A. (2021). Tarımsal desteklemeler. *Büyükşehirlerde tarım ve kırsal kalkınma* (s. 50-63). içinde Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği.
- Özden, F., & Olgun, F. A. (2017). Kırsal kalkınmada yerel yönetimler ile üretici örgütlerinin işbirliği olanakları üzerine bir inceleme: İzmir ili örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 257-283.
- Sezgin, Y., & Üçel, S. (2021). Tarımsal desteklemede karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Büyükşehirlerde Tarım Ve Kırsal Kalkınma* (s. 64-67). içinde Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği.
- Şahin, Ç. E. (2019). Türkiye tarımının güncel sorunlarının çözümünde kooperatifler bir model olabilir mi? fırsatlar ve handikaplar üzerine düşünceler. F. S. Öngel & U. D. Yıldırım (Der.) içinde, *Krizle Karşı Kooperatifler Deneyimler Tartışmalar Alternatifler* (s. 92). İstanbul: Notabene.
- TUİK Merkezi Dağıtım Sistemi. (2020). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>. (Erişim Tarihi: 11.06.2021)
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2020-2023. (tarih yok). <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/UKKS-Strateji-Belgesi.pdf>. (Erişim tarihi: 11.09.2021)
- Yenişehir Belediyesi 2021 Yılı Faaliyet Raporları. (tarih yok). https://www.bursa-yenisehir.bel.tr/files/2021_faaliyet_raporu_v4.pdf. (Erişim Tarihi: 11.03.2022)
- Yenişehir Belediyesi Faaliyet Raporları. (tarih yok). tarihinde <https://www.bursa-yenisehir.bel.tr/bel/kurumsal/faaliyet-raporlari/105>. adresinden alındı, (Erişim Tarihi: 01.03.2022)
- Yenişehir Belediyesi Kırsal Hizmetler Müdürlüğü Çalışma Yönetmeliği. (tarih yok). tarihinde <https://www.bursa-yenisehir.bel.tr/bel/birimler/kirsal-hizmetler-mudurlugu/57>. (Erişim Tarihi: 03.02.2022)
- Yıldırım, U. D. (2017). Tarımda alternatif kamusalılığın olanakları: İzmir Tire süt kooperatifi örneği. *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, 50-67.
- Yurdakul, M. (2018). Türkiye'de yaş sebzelerin dağıtımında kullanılan mevcut dağıtım kanalları ve gelecek yönelimler üzerine bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 131.
- Zengin, E., Başkurt, M., & Es, M. (2014). Yerel yönetimler ve yerel kalkınma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 95-124.

